

Zoltán Gózszy

Institut za povijest Sveučilišta u Pečuhu

Eldina Lovas

Hrvatski institut za povijest,
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

MIGRACIJE U DRUGOM DESETLJEĆU 18. STOLJEĆA IZMEĐU JUŽNOGA PREKODUNAVLJA I HRVATSKIH KRAJEVA

UDK 325.743(497.5=511.141)"17"

DOI 10.22586/ss.24.1.7

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 18. 3. 2024.

U radu se na temelju transmigracijskoga popisa koji je najvjerojatnije nastao 1717. i 1718. godine, pomoću kvantitativne, kvalitativne i statističke metode, analiziraju preseljavanja kmetova iz Šomođske županije na područje Hrvatske. Analiza obuhvaća broj, podrijetlo i mjesto naseljavanja zavisnih seljaka, kao i udaljenost između spomenutih naselja. Unatoč tomu što spomenuti popis ne navodi uzroke njihove migracije, pokušat će ih se utvrditi i uklopiti ih u migracijske trendove u prvim desetljećima 18. stoljeća.*

Ključne riječi: transmigracija, kmetovi, Šomođska županija, Hrvatska, 18. stoljeće

Uvod

Nakon oslobođenja od osmanske vlasti, sjevernohrvatske i južne prekodunavske županije u prvim desetljećima 18. stoljeća doživjele su promjene. Bilo je to razdoblje konsolidacije vlasti na njihovom području, uslijed čega je došlo do razvoja srednjih i nižih upravnih struktura, ali i do postupne stabilizacije vlastelinskih odnosa. Obnova se razvijala različitom dinamikom, a otežavali su je lokalni i regionalni sukobi izazvani Rakóczijevom bunom. Spomenute procese obilježio je i nestabilan prijelaz, koji se ponajviše uko-

* Ovaj je rad nastao u sklopu istraživačkih projekata "A magyarországi rendiség politikai kultúrája (1526–1848)" (NKFI K 143017) i "Izvori za povijest Istočne Hrvatske (IPIH)" (program NextGenerationEU, projekt 380-01-02-23-42).

rijenio u nesigurnostima pravnih i vlasničkih odnosa.¹ Prijelaznost se među ostalim očitovala i u funkcioniranju uprave, koja se istovremeno pokušala održati na starim i novim temeljima, dok su se u svakodnevnoj praksi izmjenjivala stara, već ustaljena, ali i nova rješenja.

Prva su dva desetljeća 18. stoljeća i vrijeme transformacija, jer su se međusobno ispreplitali reorganizacija i ponovna izgradnja, dok su političke, društvene i gospodarske transformacije neprestano generirale nove promjene.² Stoga ne iznenađuje da za historiografiju podjednak problem predstavljaju periodizacija, datacija i tematsko uklapanje razdoblja, a iz njih proizlazi i pitanje je li riječ o godinama pripreme za ponovnu izgradnju ili o razdoblju koje je determinirano posljedicama Rakóczijske bune.

U historiografiji drugog desetljeća 18. stoljeća redovito se javljaju pojmovi kao što su prijelaznost, odnosno paralelnost, koji dobro opisuju i vrijeme i za migracije i preseljavanje stanovništva. Stoga, cilj rada je na temelju neobjavljenoga transmigracijskoga popisa, koji je najvjerojatnije nastao 1717. i 1718. godine, pomoću kvantitativnih, kvalitativnih i statističkih metoda, prikazati trendove preseljavanja kmetova iz Šomođske županije na područje Hrvatske te pronaći moguće uzroke njihove emigracije.

Migracije i njihova obilježja na početku 18. stoljeća

Društveno okruženje promatranoga razdoblja najbolje je opisao mađarski povjesničar Csaba Csapodi. Prema njegovom viđenju: „Prva generacija kmetova je još samo prijelaz; njihov život se odvija između oslobodilačkih ratova i krvavih događaja Rakóczijske bune. Međutim, četiri stoljeća pustošenja konačan je obračun s prošlošću i otvara se prilika za novim uređenjem. Čim se ona ukazala, na oslobođenim je područjima, u pozadini osloboditeljskih vojski, započelo novo osvajanje, napučivanje depopuliranih krajeva i miran rad. Ovo razdoblje ima tipičan prijelazni karakter. Sve se još buni i talasa. Nigdje ništa nije trajno. Započinju velika naseljavanja, ali prije njih i paralelno s njima i unutrašnje naseljavanje Mađara [...] započinje priljev seljaštva

¹ Zoltán Gózszy, „Dél-dunántúli vármegyék közötti népeességmozgás az 1710-es években Somogy vármegye transzmigrációs összeírása alapján“, u: *Somogy megye múltjából*, Levéltári évkönyv 50-52, ur. Balázs Récsi (Kaposvár, 2022), 7; Zoltán Gózszy, „A katolikus egyházi struktúra újra- és újjáalakításának kérdései Magyarország déli egyházmegyéiben az 1710-es években“, *Egyháztörténeti Szemle* 3 (2000), 9-25.

² Usp. Gabriel Adriányi, *Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns*, Studia Hungarica 30 (München, 1986), 75; Zoltán Gózszy, „Konsolidierung der Kircheninstitution in Südtransdanubien nach der Osmanenzeit“, u: *Ein Raum im Wandel. Die osmanisch-habsburgische Grenzregion vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, ur. Szabolcs Varga i Norbert Spannenberger (Stuttgart, 2014), 197.

prema oslobođenim područjima, bez ikakve sustavnosti i usmjeravanja.³ Navedeno društvo ima privremeni karakter i obilježava ga prisutnost smjene i promjene.

Ti se procesi mogu pratiti i u povijesnim izvorima. Prva desetljeća 18. stoljeća obilježena su velikim unutrašnjim migracijama seljaka, koji odlaze iz napučenih krajeva u depopulirana i često opustjela područja, zbog ostvarenja boljih životnih uvjeta, veće količine zemlje i manjih feudalnih davanja. Vlastelini su, u želji za stjecanjem nove radne snage, njihovu migraciju nastojali iskoristiti za naseljavanje i ponovno oživljavanje svojih posjeda, nudeći im različite povlastice.⁴ Iz toga proizlazi da su migracije u drugom desetljeću 18. stoljeća bile s jedne strane spontane, a s druge strane djelomično poticane i svjesne, ali bez postojanja jedinstvenog plana naseljavanja.⁵

U odnosu na prethodna stoljeća, u promatranome se razdoblju značajno povećao i broj kmetova koji su se slobodno selili.⁶ Na oslobođenim područjima i feudalcima i županijski činovnici nastojali su useljavanjima povećati broj svojih poreznih obveznika.⁷ László Szita, pozivajući se na Imrea Wellmanna, ukazao je na sljedeću specifičnost: južnoslavenski i ugarski kmetovi nisu se trajno naselili na prvoj postaji svojih migracijskih ruta, već su se odselili dalje u potrazi za boljim životnim uvjetima i mogućnostima, a u većem broju slučajeva potaknuli su i lokalno stanovništvo na promjenu prebivališta.⁸ Uzroci većih razmjera migracija bili su višestruki, a većinom su se temeljili na kasnijem zaposjedanju posjeda i dokazivanju feudalnih prava nastalih zbog vlasničkih i pravnih nesigurnosti.

U prvim desetljećima 18. stoljeća i feudalcima i seljaci očekivali su jednaku korist od migracija. Prvi zbog naseljavanja nove radne snage, a drugi zbog ostvarivanja boljih gospodarskih uvjeta i pravnoga položaja. Useljenom sta-

³ Csaba Csapodi, „A falu élete“, u: *Barokk és felvilágosodás*, Magyar művelődéstörténet 4, ur. Imre Wellmann (Budapest, 1941), 351-352.

⁴ László Katus, *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914* (Pécs, 2009), 119.

⁵ Gyula Szekfű, *Magyar történet*, 4. sv. (Budapest, 1935), 421; Csapodi, „A falu élete“, 352. Usp. Bertalan Andrásfalvy, „Nyugat-baranyai német telepesek történeti-néprajzi kérdései a levéltári források tükrében“, u: *Együtt élő népek – eltérő értékrendek. Andrásfalvy Bertalan válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai*, Studia Ethnologica Hungarica XIV. (Budapest-Pécs, 2011), 267-268.

⁶ Zoltán Ács, *A harmadik honalapítás* (Budapest, 1987), 10.

⁷ Sándor Szilágyi, „Az újratelepülő Tolna megye 1710–1720.“, u: *Tanulmányok Tolna megye történetéből X.*, ur. János K. Balog (Szekszárd, 1983), 33.

⁸ Gózszy, „Dél-dunántúli vármegyék“, 8-9; Imre Wellmann, „Magyarország népességének fejlődése a 18. században“, u: *Magyarország története 1686–1790*, 1. sv., gl. ur. Győző Ember i Gusztáv Heckenast (Budapest, 1989), 45-49; László Szita, *Somogy megyei nemzetiségek településtörténete a XVIII–XIX. században*, Somogyi Almanach 52 (Kaposvár, 1993), 10.

novništvu davane su različite povlastice. Promatrajući područje Ugarske, u Tolnanskoj su županiji, odlukom županijske skupštine održane 3. ožujka 1713. godine, od dana useljenja na dvije godine bili lišeni ukonačivanja vojске i davanja zaprege. Ugovorom o naseljavanju mogle su se steći i druge povlastice, a u većini slučajeva radilo se o oslobođenju od plaćanja poreza na dvije ili tri godine.⁹

Za razliku od imigracije, na emigraciju se gledalo negativno: bila je nepoželjna i željela se suzbiti, stoga su migracije velikih razmjera u isto vrijeme imale i pobornike i protivnike. To dokazuju i dva zasjedanja Ugarskog sabora održana nakon Rákóczijeve bune, kada se pokazala potreba za zakonskom regulacijom iseljavanja. Članak 101. zakona iz 1715. godine¹⁰ ustvrdio je da su neki kmetovi već pobjegli, a neki još uvijek bježe na nekadašnja područja pod osmanskom vlašću zbog povlastica koje se očituju u oslobođanju od plaćanja pojedinih davanja. Stoga je zakon odredio da se kmetovima bez posjedovanja putovnice izdane od njihovih vlastelina ne dopusti prelazak iz jedne županije u drugu.¹¹ Ako bi, unatoč tomu, kmetovi ipak na nezakonit način prešli u drugu županiju, tamošnje bi vlasti, nakon što su bile upoznate s njihovim dolaskom, trebale istražiti njihovo porijeklo i, nakon utvrđivanja mjesta stanovanja i „podaništva“, bile su dužne javiti to dotičnoj županiji.¹² Vlast je od županija očekivala neku vrstu solidarnosti i pomoć u otkrivanju i prijavljivanju kmetova, a bile su zadužene i za pravedno postupanje vlastelina i sprečavanje prekomjerne eksploatacije kmetova.

Dosadašnja istraživanja pokazuju da vlastelini i županije nisu ostvarili značajne rezultate u vraćanju kmetova. To negativno iskustvo potvrđuje i početna rečenica 60. članka zakona iz 1723. godine, u kojoj se jasno navodi da se brinulo o njihovom vraćanju, ali „su rezultati jedva primjetni“. Zakon je obuhvatio i one točke zbog kojih je navedenu pojavu smatrao izrazito štetnom. Ukoliko vlastelini nisu ispunili zakonsku regulativu, došlo je do smanjenja osjećaja za pravdom, unatoč tomu što su neki od njih uložili ozbiljna materijalna sredstva i vrijeme u dokazivanju vlastite istine.¹³ § 13. spomenutog zakona proširio se i na Hrvatsku i Slavoniju, djelomično reagirajući i na južne prekodunavske tendencije.¹⁴ Odseljavanja su se negativno odrazila na

⁹ Szilágyi, „Az úratelepülő“, 33, 40.

¹⁰ *Articuli super repetitione et restitutione colonorum fugitivorum editi, uberius declarantur* [Opširnije tumačenje zakonskih članaka o zahtjevu za povratom i o vraćanju odbjeglih kmetova].

¹¹ 1657–1740. *évi törvényczikkek*, Corpus Juris Hungarici, Magyar törvénytar 1000–1895. (Budapest, 1900), 516.

¹² 1657–1740. *évi tc.*, 516; Gözsy, „Dél-dunántúli vármegyék“, 10.

¹³ 1657–1740. *évi tc.*, 516.

¹⁴ 1657–1740. *évi tc.*, 516. Usp. Henrik Marczali, *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig (1711–1815)*, A Magyar Nemzet története, 8. sv. (Budapest, 1898), 102.

stanovništvo koje je ostalo, zbog povećanja poreza. Županije su imale različit stav o migracijama. Nisu osporavale pravo na transmigracije, ali su propisale obvezu prijavljivanja, zbog čega su mijenjale već postojeće odredbe. To najbolje ilustrira primjer Biharske županije, koja je promijenila svoju odredbu iz 1711. godine kojom je zabranila preseljavanja kmetova, a od tada je nezakonitim smatrala samo bježanje.¹⁵

Bježanja i preseljavanja kmetova obilježila su i hrvatska područja, ali u odnosu na ugarsko iskustvo, dogodila su se stoljeće ranije i bila su dužega vijeka. Prema istraživanjima Josipa Adamčeka, bježanje zavisnih seljaka bilo je karakteristično za prostor Banske Hrvatske od početka 17. stoljeća i odvijalo se na relaciji vlastelinskih posjeda i Vojne krajine. Uzroke ove pojave, za razliku od ugarskih trendova na početku 18. stoljeća, valja tražiti u postupnom pogoršanju položaja zavisnih seljaka od druge polovice 16. stoljeća. Započelo je povećanjem naturalne rente, ograničavanjem trgovine i povećanjem tlake, zbog razvoja vlastite proizvodnje, a kulminiralo je uvođenjem „drugoga kmetstva“ u prvoj polovici 17. stoljeća. Refeudalizacija i povećanje radne obveze uzrokovali su smanjenje kmetskih prava, što ih je dodatno vezalo za zemlju, a bili su izloženiji i vlastelinu.¹⁶

Zbog pogoršanja njihovog gospodarskog i pravnoga položaja, kmetovi su na to odgovorili bježanjem s posjeda svojih vlastelina na područje Vojne krajine ili na još slabo naseljena civilna područja u blizini Krajine, nadajući se boljim životnim uvjetima i položaju, što je pak potaknulo vlasteline na reakciju. Zbog nestanka radne snage, a u nadi vraćanja njihovih kmetova, obratili su se i Hrvatskome saboru, koji je izdao niz odredaba o načinima postupanja s „odbjeglina“. Problem je prisutan kroz čitavo 17. stoljeće, o čemu svjedoče saborske odredbe iz 1607., 1610., 1620., 1627., 1628., 1681. i 1687. godine. Osim što su se vlastelini žalili na krajišku vlast zbog primanja odbjeglih kmetova s njihovih posjeda, s vremenom su se i međusobno optuživali zbog pokušaja pridobivanja tuđih kmetova različitim povlasticama. Od 1620. godine pojavljuju se i pritužbe zbog bježanja kmetova u novoosnovana naselja.¹⁷

Sabor je različito reagirao na njihove zahtjeve: odredio je „da se kradljivci kmetova pozovu pred županijske sudove i da se, ako ih dobrovoljno ne vrate, protiv njih pokrenu parnice“ (1610.), donio je odredbu o hvatanju kmetova, zaključivši „da se mogu u roku tri godine hvatati i vraćati njihovoj bivšoj vla-

¹⁵ Klára Papp, „Jobbágyi szolgáltatások a XVIII. századi Bihar megyében. Bihar megye parasztsága a XVIII. században.“, *III. vármegye Magyar Történeti Tanulmányok XX* (1987), 54.

¹⁶ Josip Adamček, *Bune i otpori. Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću* (Zagreb, 1987), 14-17, 23-26. Za područje Varaždinskoga generalata vidi: Hrvoje Petrić. „O preseljavanju „odbjeglih kmetova“ u Varaždinski generalat. Prilog poznavanju ranonovovjekovnih migracija na dijelu prostora današnje sjeverozapadne Hrvatske“, *Historia Varasdiensis* 1 (2011), 55-86.

¹⁷ Adamček, *Bune i otpori*, 26-28.

steli“, što je bilo u nadležnosti plemićkih sudaca, te je novčano sankcionirao one vlasteline koji su ih zadržali na svojim posjedima (1620.). Donesena je odredba i o progonu kmetova (1627.). Zbog žalbe zagrebačkoga biskupa Franje Erghelya, na području Vojne krajine 1635. godine, na temelju vjeroispovijesti, pokušalo se razdvojiti novonaseljeno stanovništvo, s ciljem separacije pravoslavnih Vlaha od prebjeglog i naseljenog katoličkog stanovništva.¹⁸

Za razliku od Ugarskoga sabora na početku 18. stoljeća, koji je bježanje i vraćanje odbjeglih kmetova želio riješiti uz pomoć županijskih činovnika, Hrvatski je sabor rješenje problema vidio u suradnji s krajiškim vlastima, od kojih je s jedne strane tražio sprječavanje bježanja kmetova u Vojnu krajinu, a s druge strane nezadržavanje i vraćanje već odbjeglih, što je u praksi izostalo. Da je problem bio aktualan i krajem 17. stoljeća, dokazuju zahtjevi istoga sadržaja.¹⁹ Na temelju navedenoga, može se zaključiti da ni Hrvatski sabor, a nekoliko desetljeća kasnije ni Ugarski, nije imao adekvatne mehanizme za sprječavanje i za vraćanje odbjeglih kmetova, niti je mogao kontrolirati njihove migracije.

Izvor: *Specificatio transmigrantium colonorum...*

Jedinstven povijesni izvor koji se čuva u Arhivu Šomođske županije Mađarskog nacionalnog arhiva pod nazivom *Specificatio transmigrantium colonorum ex Inclyto Comitatu Simighiensi in alios quippe Inclytus Comitatus una cum filiis, cum consanguineis pro laboribus aptis* svojevrsan je prikaz administracije Šomođske županije, nastao u zadnjoj trećini 1710-ih godina s ciljem popisivanja imena kmetskih kućedomaćina koji su se preselili u susjedne županije. Zadatak su obavili trojica popisivača: plemićki sudac Ivan Vlassics te Ivan Deseő i Mihael Benők.²⁰

Popisi se čuvaju među županijskim spisima (IV. 1.), u fondu *Összeírások* [Popisi] (IV. 1. H), odloženi u dvjema kutijama, među kojima se nalaze i koncepti i čistopisi.²¹ Datacija izvora nije sasvim jasna, međutim najvjerojatnije su nastali u isto vrijeme. Pretpostavlja se da je popisivanje sigetske općine započelo 1717. godine, dok su ostala šomođska naselja popisana 1718. godine. Uspoređujući s drugim izvorima, vjerojatno sadržavaju rezultate tran-

¹⁸ Adamček, *Bune i otpori*, 27-28.

¹⁹ Adamček, *Bune i otpori*, 28.

²⁰ *Joannes Vlassics Inclyti Comitatus Simighiensis Judlium et Conscriptor, Adamus Deső praefati Comitatus Simighiensis Conscriptor, Michael Benők antelati Comitatus Simighiensis Conscriptor. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára* (nadalje: MNL SML) IV. 1. h. Somogy Vármegeye Nemesi Közgyűlése és Albizottsága iratai. *Összeírások* (Conscriptiones) (nadalje: *Összeírások*), Ö 139, Ö 141.

²¹ MNL SML *Összeírások*, Ö 139, Ö141.

smigracija između 1715. i 1717. godine, što potkrepljuju i podatci popisa Tolnanske županije iz 1718. godine u kojem se nalazi više imena, koja djelomično upućuju na preseljavanja iz 1715., a djelomično iz 1717. godine.²²

Jedinstvenost izvora temelji se na činjenici da su se popisivači fokusirali samo na preseljavanje kmetova, bez navođenja njihovog pravnog statusa i imovinskog cenzusa, što potvrđuju i glavne rubrike popisa: *Nomina possessionum et hospitum* [Ime naselja i kmeta], *Nomina Inclytorum Comitatum Regni Hungariae (Tolnensis, Baranyaiensis, Veszprimiensis, Szaladiensis Castri Ferrei, Albensis, Bacsiensis, Pestiensis, Croatia)* [Imena presvijetlih županija Ugarskoga Kraljevstva (Tolnanska, Baranjska, Veszprimska, Zaladska, Željezna, Fejerska, Bačka, Peštanska, Hrvatska)] i *Nomina item possessionum in praescriptis comitatibus existentium* [Ime naselja u prije navedenim županijama]. Unatoč tome što izvori ne sadrže podatke o načinu nastanka popisa, iz navedenih rubrika vidljivo je da je naglasak bio na emigraciji muških dionika, na njihovom broju (je li se odseljavanje odvijalo samostalno ili u pratnji sina/sinova ili druge muške rodbine) te na navođenju mjesta iseljavanja i useljavanja.

Popis sadržava imena 488 kmetova kućedomačina podložnih plaćanju poreza, međutim stvaran broj iseljenih bio je 630, odnosno 22,53 % njih odselilo je s nekim od muške rodbine. Kod 471 osobe popisivači su upisali sve tražene podatke, kod njih 15 nedostaje samo ime naselja u koje su se preselili, a samo kod četvorice nedostaju oba podataka (i županija i naselje) o novom mjestu stanovanja. Analizirajući podatke popisa, vidljivo je da se većina kmetova preselila u susjedne županije, većinom na području Ugarske. Najviše ih je bilo u Tolnanskoj (54,92 %), Baranjskoj (17,77 %) i Zaladskoj županiji (9,05 %). Njih slijede Veszprimska (3,97 %), Peštanska i Željezna (po 0,95 %), a najmanje se kmetova preselilo na područje Bačke županije (0,16 %).²³

Analiza ugarskih naselja pokazala je da su se šomođski kmetovi masovno preseljavali na veleposjede Esterházyjevih u Tolnanskoj županiji te u sela Ozorskog i Dombovarskog vlastelinstva, pridonoseći napučivanju njihovih veleposjeda u južnom Prekodunavlju.²⁴ Područje Hrvatske, ili kako izvor navodi *Croatia*, nalazilo se na trećem mjestu, s ukupno 73 preseljena kmeta (11,58 %), što ne iznenađuje, jer je granicu između Šomođske županije i hr-

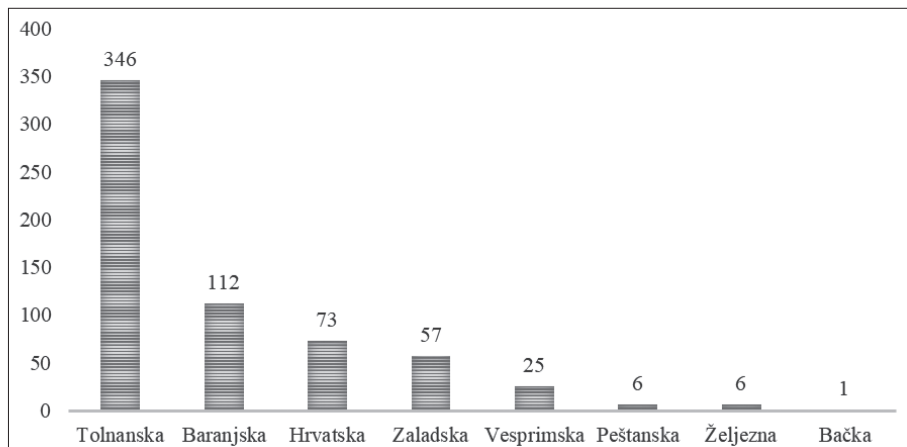
²² Gözsy, „Dél-dunántúli vármegyéék“, 12. O preseljenima u Regöly vidi: „*hi praenominati coloni ad huc in anno 1715 circa festum S. Michaeli Archangeli venissent*“. Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára IV. 1. d. Tolna Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Összeírások, Ö 275.

²³ O preseljenju unutar ugarskih županija na temelju istoga popisa detaljnije vidi u: Gözsy, „Dél-dunántúli vármegyéék“, 7-20.

²⁴ Szilágyi, „Az újrateleplő“, 39-43; Gábor Máté, „Döbrököz szabadosai és a község benépesítése a Rákóczi-szabadságharc után“, *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXXVII* (2015), 300.

vatskih zemalja činila jedino Drava. Broj preseljenih kmetova na makrorazini po županijama prikazuje *Grafikon 1*.

Grafikon 1. Broj preseljenih kmetova iz Šomođske županije u druge ugarske županije i Hrvatsku²⁵

Demografske prilike Varaždinskog generalata i Križevačke županije u 17. i početkom 18. stoljeća

Slavonska krajina,²⁶ u literaturi poznata i po nazivu Varaždinski generalat,²⁷ od kraja 17. stoljeća, zahvaljujući uspješnim oslobodilačkim ra-

²⁵ Za četvoricu kmetova nisu poznati podatci. Gózszy, „Dél-dunántúli vármegyék“, 14.

²⁶ Iz bogate literature o Vojnoj krajini među ostalim vidi: Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545. – 1754.)*, 1. sv. (Zagreb, 1997); Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754. – 1881.)*, 2. sv. (Zagreb, 1997); Nataša Štefanec, *Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u obrani i politici* (Zagreb, 2011); Gunther Erich Rothenberg, *Vojna granica u Hrvatskoj 1522-1881*, prev. Gojko Mišković (Zagreb, 2022); Fedor Moaćanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, prir. Nataša Štefanec (Zagreb, 2016); Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1. i 2. sv. (Zagreb, 1997); *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*, prir. Dragutin Pavličević (Zagreb, 1984); Drago Roksandić, *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: krajiško društvo u Francuskom Carstvu* (Zagreb, 1988); *Vojna krajina u suvremenoj historiografiji*, ur. Drago Roksandić i Vedran Muić (Zagreb, 2021); Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanja njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*. (Zagreb, 1981); Rudolf Kuenzl, *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pukovnije* (Bjelovar, 2008); Ive Mažuran, *Osnivanje vojne granice u Slavoniji 1702. godine* (Osijek, 2005); Alexander Buczynski, *Pa to su samo Hrvati!: građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine* (Zagreb, 2011). O značaju Varaždina vidi: Franz Otto Roth, „Značaj i funkcija Varaždina za osiguravanje jugo-istočne Štajerske“, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin* 4 (1979), 27-38.

²⁷ Promjenu naziva i terminologiju vidi u: Nataša Štefanec, „Slavonska i petrinjska krajina (Varaždinski generalat) u 17. stoljeću: teritorijalni ustroj, uprava, brojno stanje i rodovi vojske“, *Povijesni prilozi* 41 (2022), br. 62, 159-160.

tovima, prestala je biti pograničnom obrambenom zonom s Osmanskim Carstvom. Uslijed stabilizacije granica,²⁸ smanjenja neposredne ratne opasnosti, migracija i doseljavanja novoga stanovništva u 17. stoljeću, postupno je započela njezina demografska revitalizacija, koja je trajala sve do prve polovice 18. stoljeća.²⁹ Zasiurno je intenzitet demografske obnove početkom 18. stoljeća pospješio i Karlovački mir sklopljen 1699. godine, kada su nove pogranične rijeke s Osmanskim Carstvom na jugu postale Una i Sava,³⁰ iako su novi odnosi snaga otvorili pitanja i prijepore o daljnjoj sudbini čitavog područja Vojne krajine.³¹

Uzroke opustošenosti i depopularanosti Varaždinskoga generalata i Križevačke županije valja tražiti u 16. stoljeću, kada su osmanski upadi na sjeveru prouzročili negativne demografske trendove, a povjesničari se slažu da su najintenzivniji bili od sredine stoljeća.³² Među posljedicama navodi se i nestajanje domicilnog stanovništva na granici s Osmanskim Carstvom, zbog više razloga: zarobljavanje i prisilno odvođenje, bijeg, organizirana selidba na sigurnije veleposjede i stradavanje u osmansko-hrvatskim ratovima.³³ Malobrojno stanovništvo, koje se unatoč stalnim osmanskim upadima odlučilo za ostanak, preživljavanje je osiguralo na dva načina: ili je iskoristilo prirodna obilježja Podravine, sklanjajući se u močvarne i šumovite predjele u vrijeme opasnosti, ili je utočište pronašlo unutar zidina utvrda.³⁴

Posljedice depopulacije bile su višestruke. Osim nestajanja većeg broja starosjedilaca, pad broja stanovnika negativno je utjecao i na gospodarsku aktivnost toga kraja. Uslijed stalnih osmanskih prijetnji, neobrađivanje i na-

²⁸ O granicama i razgraničenju u ranom novom vijeku vidi: Drago Roksandić, *Triplex Confinium* (Zagreb, 2003).

²⁹ Kaser, *Povojačeno društvo*, 43.

³⁰ Maja Katušić, „Pregled političkih zbivanja“, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralčić (Zagreb, 2013), 4.

³¹ Kako je Vojna krajina izgubila prvotnu svrhu i nije više bila pogranična obrambena linija protiv Osmanskoga Carstva, hrvatski su redovi na čelu s banom pokrenuli pitanje njezine daljnje opstojnosti i predložili su njezino ukidanje. Međutim, kako nije došlo do njezina ukidanja, Fedor Močanin je definirao tri nova zadatka Vojne krajine u 18. stoljeću: 1. biti sanitarni kordon, 2. biti carinski kordon i 3. pretvaranje krajišnika u jeftine vojnike za ratovanje na europskim bojištima (Močanin, *Radovi iz povijesti*, 177). O pokušaju ukidanja Vojne krajine vidi više: Lidija Cerić, „Varaždinski generalat u službi apsolutističkih težnji Bečkog dvora“, *Povijesni prilozi* 28 (2009), br. 36, 109-126.

³² Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Samobor-Zagreb, 2012), 82; Kaser, *Rana krajiška društva*, 34.

³³ Kaser, *Rana krajiška društva* 38; Petrić, *Pogranična društva*, 82.

³⁴ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 83.

puštanje obradivih zemljišnih površina³⁵ utjecali su na okoliš, pretvarajući poljoprivredne površine u neobrađive, što dokazuju istraživanja Hrvoja Petrića na primjeru Križevačke županije u 16. stoljeću, za koju navodi da „nakon osmanskog zauzimanja većeg dijela Križevačke županije na njenim su se pograničnim dijelovima proširile šumske površine“.³⁶ U konačnici, problem manjka stanovništva koncem 16. stoljeća prepoznale su i krajiške vlasti, koje su u njemu vidjele prepreku organizaciji adekvatne protuosmanske obrane.

Za početak demografske revitalizacije Varaždinskoga generalata³⁷ bila su ključna dva događaja: završetak izgradnje protuosmanskog obrambenog sustava i potpisivanje Žitvanskoga mira, čime je okončan tzv. Dugi rat (1593. – 1606.) između Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva.³⁸ Uspostavu cjelovitog sustava utvrda prema Osmanlijama Fedor Moačanin datira u 1593. godinu,³⁹ a ona je zasigurno posljedica odluke sabora u Brucku na Muri iz 1578. godine kada je riješeno pitanje trajnog financiranja Hrvatske i Slavonske krajine, što je na sebe preuzelo Dvorsko ratno vijeće u Grazu, dok je njezin vrhovni zapovjednik postao nadvojvoda Karlo.⁴⁰ Uzroci se mogu tražiti i u vanjskim faktorima, kao što je opće slabljenje Osmanskoga Carstva krajem 16. stoljeća, što je uzrokovalo odljev kršćanskoga stanovništva s njegova graničnog područja.⁴¹

Po preuzimanju uprave, među prvim zadaćama novouspostavljene krajiške vlasti bila je revitalizacija opustjelih područja s ciljem stvaranja što učinkovitije obrane, što se očitovalo već krajem 16. stoljeća masovnijim preseljavanjem vlašškoga stanovništva iz Osmanskoga Carstva. Njima su osigurane povlastice, među kojima i status slobodnoga seljaka temeljen „na neovisnosti od svake juridičke i društvene veze s vlastelinom, a čija se jedi-

³⁵ Josip Adamček je istražujući uzroke opustjelosti slavonskih i hrvatskih vlastelinstava u 16. stoljeću zaključio da ih, osim u osmanskim pustošenjima, treba tražiti u pretjeranom izrabljivanju kmetova i pojavi gladi koja je uzrokovalo izumiranje čitavih kmetских obitelji. Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća* (Zagreb, 1980), 63. O tome vidi i: Adamček, *Bune i otpori*, 14.

³⁶ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 85.

³⁷ Naseljavaju se još i Zagrebačka županija, Posavina, Pokuplje i vlastelinstva Zrinskih i Frankopana. Adamček, *Bune i otpori*, 18-19.

³⁸ Hrvoje Petrić Žitvanski mir povezuje i s obnovom Križevačke županije. Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 110-111.

³⁹ Fedor Moačanin, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787“, u: *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*, prir. Dragutin Pavličević (Zagreb, 1984), 23.

⁴⁰ Cerić, „Varaždinski generalat“, 113; Danijela Cofek i Nataša Štefanec, „Vojnokrajiške institucije u praksi: Slavonska krajina 1578. godine“, *Podravina* 10 (2011), br. 19, 7.

⁴¹ Adamček, *Bune i otpori*, 16.

na obveza sastojala u vojnoj službi za zemljoposjednika“,⁴² što se nastavilo i završetkom Dugoga rata 1606. godine.⁴³ Kaser im je broj 1610. godine procijenio na oko 10.000,⁴⁴ te je smatrao da je njihovim doseljavanjem „položena temeljna struktura krajiškog društva u njegovu nastajanju: osobna sloboda i posjedovanje zemlje bez feudalnopravnih sveza, a s obvezom vojne službe“. ⁴⁵ Naseljeni uz krajiške utvrde, postali su seljaci-vojnici, podložni isključivo vojnim vlastima.⁴⁶

Osim Vlaha, prirastu broja stanovnika na području Varaždinskog generalata i Koprivničke županije tijekom 17. i početkom 18. stoljeća pridonijela su useljavanja s različitih područja hrvatskih zemalja, ali i izvan njih, kao i lokalne migracije stanovništva unutar podravskih sela. Dio pridošloga stanovništva činili su odbjegli kmetovi (*coloni fugitivi*), koji su napuštanjem svojih vlastelina, usred pogoršanja životnih uvjeta (prvenstveno zbog povećavanja tlake na zagorskim, posavskim i međimurskim vlastelinstvima), naselili krajiška sela.⁴⁷ Prema dosadašnjim istraživanjima, među ostalim temeljenima i na analizi prezimena doseljenika, evidentiran je priljev stanovništva iz slovenskih krajeva, iz različitih područja hrvatskih zemalja i iz okolnih država (Bosne, Ugarske, Transilvanije, Bugarske i sl.).⁴⁸

Navedena naseljavanja nisu se odvijala planski, stoga su utjecala na izgled i napučenost naselja. Zbog povećanja ukupnoga broja stanovnika, uz već postojeća sela osnovana su nova, koja su bila neplanski građena i raštrkana, dok se intenzitet napučivanja krajiškoga područja očitovao u nejednakom broju stanovnika Varaždinskog i Karlovačkog generalata u 17. stoljeću.⁴⁹ Dosadašnja istraživanja temelje se na procjeni broja stanovnika, jer izvori sadržavaju podatke o broju katoličkih i pravoslavnih kućedomaćina.

Na području Varaždinskog generalata početkom 17. stoljeća bilo je ukupno 1856 kućedomaćina (1256 pravoslavnih i 600 katoličkih), a njihov se broj zahvaljujući imigracijama do kraja stoljeća u okvirima nove granice generalata upeterostručio, iznoseći 9410 (4693 pravoslavnih i 4717 katolič-

⁴² Kaser, *Rana krajiška društva*, 51-52.

⁴³ Marc Stefan Peters, „Varaždinska vojna krajina – poseban razvoj jedne mikroregije u Podravini“, *Podravina* 3 (2004), br. 6, 18.

⁴⁴ Kaser, *Rana krajiška društva*, 89.

⁴⁵ Kaser, *Rana krajiška društva*, 53.

⁴⁶ Adamček, *Bune i otpori*, 17-18.

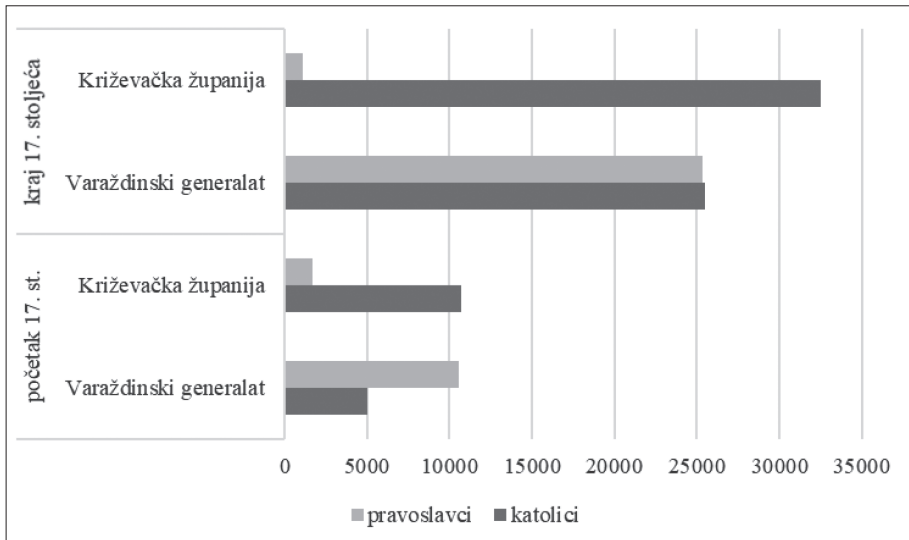
⁴⁷ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 194-199, 203, 210.

⁴⁸ Hrvoje Petrić, „O nekim aspektima odnosa gospodarstva, ljudi i okoliša u sjevernom dijelu Križevačke županije i Varaždinskog generalata (u Podravini) tijekom 17. stoljeća“, *Podravina* 6 (2007), br. 11, 64-65.

⁴⁹ Kaser, *Povojačeno društvo*, 43, 49.

kih). Procijenjeni ukupan broj stanovnika na početku stoljeća bio je 15.590, a do kraja stoljeća narastao je na 50.810. U Križevačkoj je županiji početkom 17. stoljeća bilo ukupno 1470 kućedomaćina (200 pravoslavnih i 1270 katoličkih), broj im se do kraja stoljeća, slično kao i u Varaždinskom generalatu, gotovo upeterostručio te iznosio 6819 (200 pravoslavnih i 6619 katoličkih). Procijenjeni ukupan broj stanovnika bio je 12.350, a na kraju stoljeća narastao je na 33.580.⁵⁰ Udio stanovnika prema vjeroispovijesti na području Varaždinskog generalata i Križevačke županije prikazuje *Grafikon 2*.

Grafikon 2. Procijenjeni broj katoličkog i pravoslavnog stanovništva na području Varaždinskog generalata i Križevačke županije u 17. stoljeću⁵¹

Iz predočenog grafikona vidljivo je da je useljavanje stanovnika na područje Varaždinskog generalata tijekom 17. stoljeća promijenilo vjersku strukturu stanovništva pa je, zbog useljavanja katoličkoga stanovništva, prvotno brojčano dominantno pravoslavno stanovništvo do kraja stoljeća izgubilo vodeću poziciju. Na području Križevačke županije nije došlo do takvih promjena. Katoličko je stanovništvo zadržavalo svoju dominaciju, a useljavanjem se njihov broj višestruko povećao.⁵²

⁵⁰ Hrvoje Petrić, „Pokušaj rekonstrukcije ukupnoga broja stanovnika Varaždinskog generalata i Križevačke županije od kraja 16. do početka 18. stoljeća“, *Podravina* 10 (2011), br. 19, 51-52.

⁵¹ Grafikon je izrađen na temelju procjene Hrvoja Petrića o pretpostavljenom broju stanovnika spomenutih područja. Petrić, „Pokušaj rekonstrukcije“, 51-52.

⁵² Više o etnokonfesionalnosti Podravine vidi: Hrvoje Petrić, „Prilog poznavanju etnokonfesionalnih promjena u Podravini u XVII. stoljeću“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 18 (2007), 277-300.

Analiza useljavanja na područje Varaždinskog generalata i Križevačke županije iz Šomođske županije na temelju transmigracijskoga popisa

Migracije iz različitih dijelova Ugarske, pa čak i iz udaljenije Transilvanije, na prostor Podravine mogu se pratiti već od kraja 16. stoljeća. Prvi došljaci u Križevačkoj županiji najvjerojatnije potječu iz susjednih županija Zale i Šomođa,⁵³ a broj useljavanja povećao se tijekom 17. stoljeća, što potvrđuju izvještaji s imenima plaćenih vojnika na području Varaždinskog generalata.⁵⁴ Najčešće su evidentirana useljavanja iz sela Šomođske županije, većinom iz mjesta Bobovac, Barča i Brežnica, a novopridošlo stanovništvo je najčešće zabilježeno u Drnju, Sigetcu, Virju i Đurđevcu.⁵⁵ Migracije koje su zabilježene u popisu Šomođske županije djelomično su svojevrsni nastavak već ustaljenih migracijskih veza između spomenutoga kraja i naselja, ali među njima se pojavljuju i nove.

Transmigracijski popis nastao između 1717. i 1718. godine evidentirao je ukupno 27 sela Šomođske županije iz kojih su se iselili kmetovi na područje – kako izvor navodi – „Croatiae“, tj. Hrvatske. Među njima se navode: Almamellék (hrv. Mamelik), Babolcsa (danas Babócsa, hrv. Bobovac), Barcs (hrv. Barča), Belezna, Berzencze (hrv. Brežnjica), Boda (hrv. Boda), Bűrüs (hrv. Biriš), Bussák (danas Buzsák), Csokonya, Curgó (hrv. Čurguj), Darán (danas Darány, hrv. Daranj), Gyékenyes (danas Gyékényes, hrv. Đikeniš), Iháros (danas Iharos), Karád (hrv. Karadin), Lakocsa (danas Lakócsa, hrv. Lukovišće), Miháld, Nikla, Osztopán, Peterhida (danas Péterhida, hrv. Petrida), Porogh (danas Porrog), Potony (hrv. Potonja), Szuliman (danas Szuliman, hrv. Suliman), Tarany, Thoth Sz. Páll (Tótszentpál), Várad, Varjaskér i Zádor. Ukupan broj odseljenih kmetova bio je 73,⁵⁶ a najviše ih je potjecalo s područja Bobovca (16,43 %), Bode (9,58 %) i Lukovišća (6,84 %). Šomođska sela s pripadajućim brojem iseljenih kmetova prikazuje *Grafikon 3*.

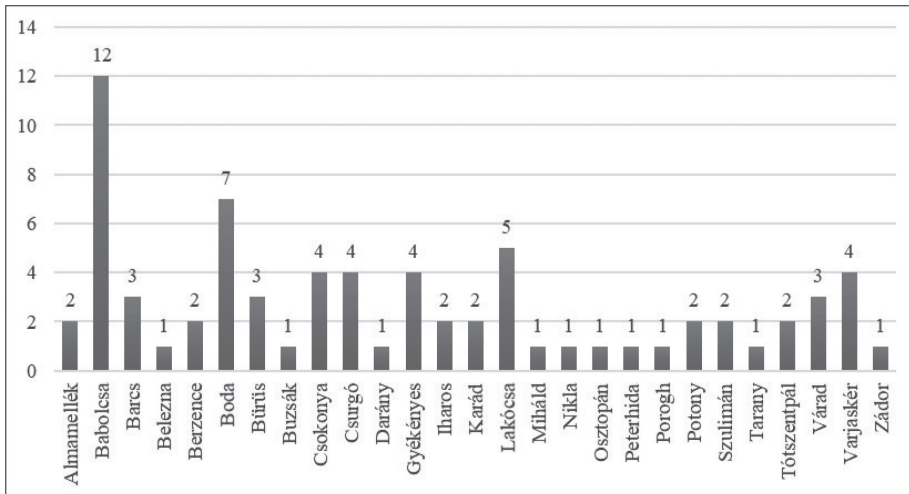
⁵³ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 246.

⁵⁴ Objavljen je i popis kućedomačina po župama za područje Komarničkog arhidakonata iz 1659. godine. Vidi: Hrvoje Petrić, „Popis kućedomačina (obveznika podavanja župnicima) u Komarničkom arhidakonatu 1659. godine“, *Podravina* 9 (2010), br. 17, 166-185.

⁵⁵ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 246-247.

⁵⁶ Popis odseljenih kmetova vidi u *Prilogu 1*.

Grafikon 3. Šomodska sela s pripadajućim brojem iseljenih kmetova prema transmigracijskom popisu⁵⁷

Popis je bilježio imena 55 iseljenih kmetova, no ukupan broj iseljenika bio je veći i iznosio je 73 pojedinca. Razlog tomu je što se neki od popisanih nisu iselili sami, već su s njima pošli i drugi muški rođaci, čija imena nisu navedena. Mogli su biti ili njihovi sinovi ili druga rodbina jer popis, osim poopćene bilješke da se radi o muškarcima, ne precizira kakvo je srodstvo u pitanju u svakom pojedinačnom slučaju. Više od polovine kmetova (78,18 %) iselili su se sami. Njih slijede kmetovi s jednim (14,54 %), dva (3,64 %) i tri (3,64 %) rođaka. S po tri muška rođaka na područje Hrvatske preselili su *Gasparus Tomasics* i *Johannes Haranya*, obojica iz Bobovca. Prvi se preselio u Drnje, a drugi u Viroviticu.

Zahvaljujući preciznom bilježenju podataka, popisivači su u 83,63 % slučajeva zabilježili i mjesto preseljenja kmetova. U dva slučaja, kod *Laurentiusa Bollovcza* iz Taranya i *Joannesa Martona* iz Iharosa, navodi se poopćena bilješka da su se preselili na područje Hrvatske (*Croatia*), a kod sedam osoba taj je podatak nepoznat. Popis navodi 18 mjesta useljavanja, među kojima se sljedeća mogu utvrditi sa sigurnošću: Bodrogh (hrv. Budrovec), Csepeloc (hrv. Čepelovec), Dörnye (hrv. Drnje), Gyelekocz (hrv. Đelekovec), Mind Szent (hrv. Sesevete), Molva/Mulva (hrv. Molve), Otrovancz (hrv. Otrovaneć), Peterancz (hrv. Peteraneć), Petriancz (hrv. Petrijaneć), Sz. Györgyvár (hrv. Đurđevac), Torsics (hrv. Torčec), Vaska (hrv. Vaška) i Verőcze/Virovitze (hrv. Virovitica).⁵⁸ Mjesta Szigecske i Szigethec najvjerojatnije označavaju današnji Sigetec. Navedena su se mjesta u drugom desetljeću 18. stoljeća

⁵⁷ MNL SML Összeírások, Ö 139, Ö 141.

⁵⁸ Zahvaljujemo Nikoli Ciku na pomoći u identifikaciji naselja.

nalazila na području Varaždinskog generalata (nakon reorganizacije Vojne krajine buduće područje Đurđevačke pukovnije) i Križevačke županije. Izvan njih nalazila se samo Virovitica.

Tijekom analize, dva se naselja nisu mogla adekvatno odrediti: Laskó (hrv. Lug) i Szcellavicza. Kako je riječ o preseljenju u Hrvatsku, isključuje se mogućnost da su popisivači pod Lugom podrazumijevali mjesto u današnjoj hrvatskoj Baranji. Naime, to je mjesto bilo u sastavu Ugarskoga Kraljevstva, a osim toga je evidentno da su popisivači dobro poznavali sva mjesta Baranjske županije, jer je dio šomođskih kmetova novi dom pronašao na njezinom području. Mjesto Lug se na području Varaždinskog generalata navodi dvojako – kao otok i kao šuma, koja zbog guste vegetacije i močvarnoga područja nije bila adekvatna za život.⁵⁹ Predmet diskusije bilo je i selo Heresnye (hrv. Rasinja), jer se istoimeno naselje nalazi i na području današnje Šomođske županije, neposredno uz Dravu, ali i na području nekadašnjega Varaždinskog generalata. Kako je rijeka Drava na jednom dijelu Vojne krajine promijenila svoj tok, zbog čega je došlo do rasprava o novom razgraničenju 1751. godine, a izvršeno je dvije godine kasnije,⁶⁰ postojala je mogućnost da se navedeno naselje početkom 18. stoljeća nalazilo na krajiškom području. Međutim, u literaturi je zabilježeno da je promjena toka bila između Gyékényesa i Drnja, a kako se Heresznye nalazi izvan spomenute linije, čini se vjerojatnijim da je riječ o selu Rasinja nedaleko od Koprivnice, što se uklapa u migracijsku rutu šomođskih kmetova. Mjesto Szcellavicza se nije uspjelo utvrditi. Geografska karta prikazuje ona ugarska i hrvatska naselja koja su se mogla utvrditi na temelju transmigracijskoga popisa.

⁵⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća. Đurđevačka pukovnija*, ur. Mirko Valentić, Milan Kruhek i Alexander Buczyński (Zagreb, 2003), 106.

⁶⁰ Mirko Valentić, „Skica za neistražene teme Đurđevačke pukovnije“, u: *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća. Đurđevačka pukovnija*, ur. Mirko Valentić, Milan Kruhek i Alexander Buczyński (Zagreb, 2003), 41-42.

Karta 1. Ugarska i hrvatska naselja u transmigracijskom popisu⁶¹

Karta zorno prikazuje da se većina spomenutih naselja nalazi uz lijevu i desnu obalu Drave te da je rijeka o graničnom području između Varaždinskog generalata, Križevačke i Šomođske županije; stoga se migracije mogu okarakterizirati kao prekodravske, s koncentracijom u Podravini. Najbliže ugarskoj granici su Đelekovec, Torčec, Drnje, Sigetec i Molve. Najudaljenija ugarska mjesta, gledajući s područja današnje Hrvatske, jesu naselja na sjeveroistoku, u blizini Balatona (Tótszentpál, Buzsák, Varjaskér, Nikla i Karád). Promatrajući s ugarske strane, najudaljenije mjesto naseljavanja od prirodne granice Drave je selo Petrijanec na zapadu. Prosječna udaljenost između mjesta iseljavanja i useljavanja kmetova iznosila je 76,38 km. Devet se naselja nalazilo na udaljenosti do 50 km, deset u zoni do 100 km, a 5 naselja do 150 km udaljenosti. Najveća je udaljenost između sela Buzsák i Petrijanec (152 km) te Karadina i Budrovca (156 km). Točnu udaljenost među selima s brojem iseljenih kmetova prikazuje *Tablica 1*.

⁶¹ Zahvaljujemo Beli Nagy na izradi karte.

Tablica 1. Udaljenost između ugarskih i hrvatskih sela s brojem iseljenih kmetova⁶²

Naselje (ishodište)	Naselje (odredište)	Udaljenost (km)	Broj useljenih kmetova po naselju	Ukupno iseljenih kmetova po naselju
Almamellék (Mamelik)	Čepelovec	97	2	2
Babolcsa (Bobovec)	Drnje	54	5	12
	Sesvete	147	1	
	Otrovanec	47	1	
	Virje	60	1	
	Virovitica	32	4	
Barcs (Barča)	Sesvete	144	3	3
Belezná	Drnje	52	1	1
Berzence (Brežnjica)	Molve	26	1	2
	Sigetec	30	1	
Boda (Boda)	Rasinja	76	7	7
Bürös (Biriš)	Lug	x	3	3
Buzsák	Petrijanec	152	1	1
Csokonya	nepoznato	x	2	4
	Đurđevac	61	2	
Csurgó (Čurguj)	Drnje	32	3	4
	Virje	38	1	
Darány (Daranj)	nepoznato	x	1	1
Gyékényes (Đikeniš)	Molve	43	4	4
Iharos	<i>Croatia</i>	x	1	2
	nepoznato	x	1	
Karád	Budrovec	156	2	2
Lakócsa	Vaška	63	5	5
Miháld	Torčec	69	1	1
Nikla	Peteranec	97	1	1
Osztopán	Szczellavicza	x	1	1
Peterhida	Otrovanec	44	1	1
Porogh	Drnje	40	1	1
Potony	nepoznato	x	2	2
Szulimán	Đelekovec	97	2	2
Tarany	<i>Croatia</i>	x	1	1

⁶² Udaljenost je izračunata pomoću aplikacije Google Karte.

Tótszentpál	Virovitica	112	2	2
Várad	Lug	x	3	3
Varjaskér ⁶³	Sigetec	106	2	4
	Virovitica	113	2	
Zádor	nepoznato	x	1	1

Razlozi preseljenja kmetova mogli su biti različite provenijencije: osobne, pravne ili pak gospodarske prirode. Dosadašnja istraživanja nisu pokazala sustavna naseljavanja na područje Podravine, pa su ona najvjerojatnije bila samoinicijativna. Mogući razlozi ciljanoga preseljenja spomenutih kmetova na područje Vojne krajine mogu se tražiti u njezinom uređenju. Krajina je bila lišena feudalnih odnosa i svih pripadajućih obveza i davanja, a stanovništvu su zajamčeni osobna sloboda i zemljište za vojnu službu. Mada je vojna služba bila obvezatna, kako navedeno područje nije bilo više pogranično s Osmanskim Carstvom, za osobno zavisne kmetove preseljenje s civilnoga područja na vojno donosilo je benefite, makar su mogli biti poslani na europska bojišta, kao jeftina vojska. Dokaz tome je i sudjelovanje krajišnika u suzbijanju bune Franje II. Rákócziya (1703. – 1711.).⁶⁴ Kako su još i velika feudalna podavanja obilježila veleposjede oko Vojne krajine, što je izazvalo bježanje kmetova i u zadnjoj trećini 17. stoljeća, nije isključeno da se to djelomično nastavilo i na prijelazu stoljeća, što im je bilo prepreka u naseljavanju.

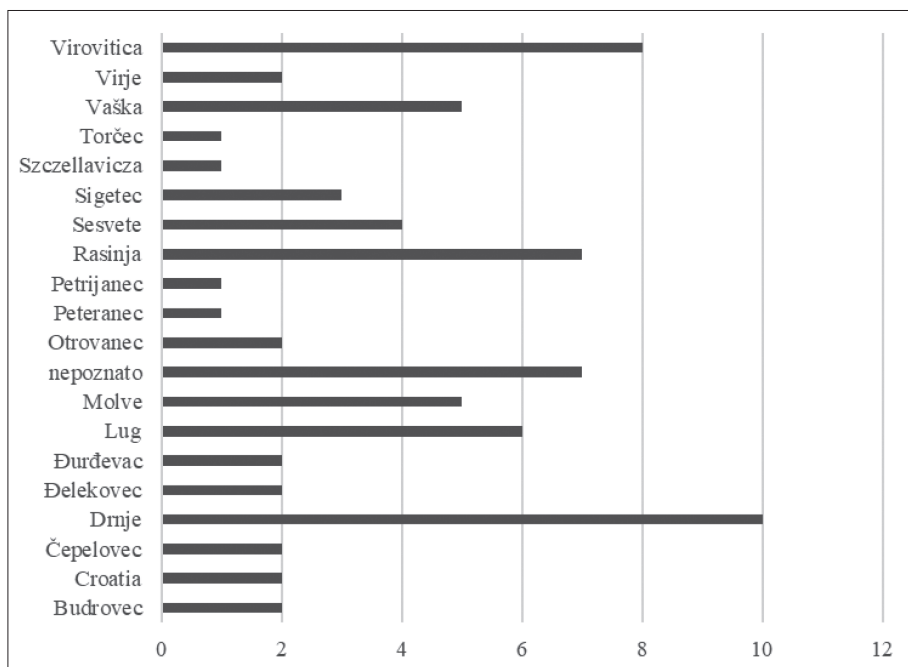
Šomođskim kmetovima je tijekom preseljenja u prilog išla i blizina njihovih naselja jer su se lakše mogli informirati o zbivanjima u Krajini, za razliku od stanovnika udaljenijih krajeva, stoga su mogli biti upoznati s eventualnim ratnim opasnostima koje su prijetile. Nije isključeno da se njihovo preseljenje dogodilo na poticaj krajiške vlasti (naseljeni su kao vojnici), pogotovo nakon rasprava o mogućem ukidanju Vojne krajine, kako bi se dokazala svrha njezina postojanja, ali je moglo biti i rezultat nastojanja daljnje revitalizacije područja Varaždinskoga generalata, koje je započelo još u 17. stoljeću. Tomu ide u prilog i potreba osnivanja novih i/ili revitalizacija postojećih župa na području triju arhidakonata (Čazmanskog, Kalničkog i Komarničkog) zbog povećanja broja ukupnoga stanovništva.⁶⁵ U konačnici, kako je već postojala tradicija preseljenja kmetova s područja Šomođske županije u Vojnu krajinu u prethodna dva stoljeća, možda su se pojedina preseljenja odvijala na poticaj poznanika ili rodbine, koji su već živjeli na njezinu području. *Grafikon 4.* prikazuje naselja i broj naseljenih kmetova.

⁶³ Danas Somogyszentpál, nastao je sjedinjenjem Varjaskéra i Tótszentpála 1929. godine. Vidi: Frigyes Pesty, *Somogy vármegye helynévtára*, Fontes Comitatus Simighiensis 1 (Kaposvár, 2001), 397.

⁶⁴ O utjecaju Rákócziyevе bune na Vojnu krajinu vidi u: Moačanin, *Radovi iz povijesti*.

⁶⁵ Petrić, *Pogranična društva i okoliš*, 231.

Grafikon 4. Naselja Varaždinskog generalata i Križevačke županije s brojem naseljenih kmetova⁶⁶

Najviše se šomodskih kmetova preselilo u Drnje (10), Rasinju (7), Vašku (5) i Molve (5) na području Varaždinskoga generalata i Križevačke županije, a izvan nje u Viroviticu (8). Dvoje ih se navodi da su u Hrvatskoj, a šestero se preselilo u neubicirani Lug. Nije poznato mjesto naseljavanja sedmorice kmetova. Iz predočene tablice razvidno je postojanje naselja u koja se kontinuirano doseljavalo iz ugarskih područja još od 17. stoljeća; stoga se Drnje (10), Sigetec (3), Đurđevac (2) i Virje (2) ubrajaju u tradicionalna migracijska odredišta. Neka su od njih, kao što je Drnje, bila dobro povezana i vodenim i kopnenim putem s ugarskim krajevima,⁶⁷ što je zasigurno olakšalo migraciju.

Čini se da kmetovi pri odabiru novog mjesta stanovanja nisu bili vođeni pravnim statusom i veličinom naselja, jer su se doseljavali i u trgovišta i u sela, kao i u opustjela i ponovno naseljena ili novoosnovana naselja sredinom 17. stoljeća; međutim, vodili su računa o tome da se na civilnim područjima nasele u ona sela čije stanovništvo ima slobodnjački status. Zajedničko obilježje svih naselja je da su se nalazila na nekada pograničnom području, no nakon stabilizacije odnosa između dvaju carstava postaju migracijska područja koja se postupno revitaliziraju. Novim razgraničenjem 1699. godine

⁶⁶ MNL SML Összeírások. Ö 139., Ö 141.

⁶⁷ Hrvoje Petrić, *Općina i župa Drnje: Povijesno-demografska monografija* (Drnje, 2000), 81.

nekada opustjelo pogranično područje izloženo stalnim osmanskim napadima postalo je područje pogodno za gospodarski razvoj, što je također mogao biti važan faktor u doseljavanju novih stanovnika.⁶⁸

O nekim odredišnim naseljima šomođskih kmetova poznato je više podataka. Na području Križevačke županije, Drnje je u 17. stoljeću postalo trgovište,⁶⁹ dok su Rasinja i Đelekovec izgubili taj status i pretvoreni su u sela.⁷⁰ Za razliku od ostalih stanovnika, Đelekovčani su od 1660. godine imali slobodnjački status,⁷¹ a stanovnici Torčeca od sredine 17. stoljeća.⁷² Kontinuitet naselja vidljiv je na primjeru Đurđevca, u koji su se preselila dvojica kmetova, te je mogao biti privlačan zbog pravnoga statusa; bio je gradsko naselje s kontinuitetom od srednjega vijeka pa je, shodno tomu, mogao pružiti više prilika za pojedince.⁷³ Promatrajući prema broju stanovnika, na početku 18. stoljeća Drnje, Đurđevac i Virje na području Varaždinskoga generalata ubrajali su se u veća naselja, s više od 600 stanovnika, dok su Rasinja i Đelekovec u Križevačkoj županiji bili srednje velika naselja te se procjenjuje da su mogla imati između 300 i 600 stanovnika.⁷⁴

Osim spomenutih naselja s kontinuitetom, među odredištima su i krajiška sela nastala sredinom 17. stoljeća na području Varaždinskoga generalata, među koja se ubrajaju i Molve, naselje s isključivo katoličkim stanovništvom, a procjenjuje se da je 1716. godine moglo imati između 390 i 465 stanovnika.⁷⁵ U Molve su se preselila petorica kmetova pa se njihovo naseljavanje može povezati s daljnjim napučivanjem sela. Sličan je razlog naseljavanja mogao biti i u Torčecu, koji je u drugoj polovici 16. stoljeća gotovo opustio, a početak njegove demografske revitalizacije datira u sredinu 17. stoljeća.⁷⁶ Virovitica, koja se nalazila na području Slavonije, također se navodi kao područje naseljavanja u koje su preselili osmorica kmetova. Kako je vlastelinstvo

⁶⁸ O ekonomskom razvoju đurđevačkoga kraja, vidi: Nikola Cik, *Ekohistorija Đurđevca i Virja u drugoj polovini 18. stoljeća* (Đurđevac, 2015).

⁶⁹ Hrvoje Petrić, „Trgovišta i stupanj urbanizacije u Slavonskoj krajini (Varaždinskom generalatu) i Križevačkoj županiji u 17. stoljeću, *Podravina VIII* (2009), br. 15, 49.

⁷⁰ Petrić, „Trgovišta i stupanj urbanizacije“, 54.

⁷¹ Hrvoje Petrić, „Doba obnove na granici s Osmanskim Carstvom – 17. stoljeće“, u: *Općina Đelekovec. Povijesno-zemljopisna monografija*, ur. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić (Đelekovec, 2008), 117.

⁷² Adamček, *Bune i otpori*, 20.

⁷³ Petrić, „Trgovišta i stupanj urbanizacije“, 48.

⁷⁴ Petrić, „Trgovišta i stupanj urbanizacije“, 60-61.

⁷⁵ Hrvoje Petrić, „Prilozi poznavanju nastanka sela i razvoja stanovništva Molva u ranom novom vijeku“, u: *Molve. Ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju*, ur. Mario Kolar i Hrvoje Petrić (Molve, 2010), 59-60, 64.

⁷⁶ Petrić, *Općina i župa Drnje*, 36, 68.

za vrijeme migracije šomođskih kmetova bilo pod upravom Dvorske komore, najvjerojatnije su na njegovo područje došli kao nova radna snaga s ciljem gospodarskog oporavka.

Zaključak

Razdoblje nakon oslobođenja od osmanske vlasti obilježili su različiti procesi, među kojima su u prvim desetljećima 18. stoljeća najintenzivnije bile migracije kmetova, koji su u novonastaloj situaciji i promjeni vlasničkih odnosa pokušali poboljšati svoj gospodarski i pravni status te steći bolje životne uvjete. Masovno preseljavanje zavisnih kmetova je za vlasteline, od kojih su otišli i/ili pobjegli, imalo negativne posljedice, jer su gubili radno sposobno stanovništvo, dok su se imigracijska područja priljevom tog stanovništva revitalizirala. Preseljavanje i bježanje kmetova podjednako je obilježilo hrvatski i ugarski prostor, s različitim vremenskim trajanjem, međutim uslijedile su iste reakcije: pokušaji sprečavanja i zaustavljanja saborskim odredbama i zakonima. Dok je Hrvatski sabor migracijsko pitanje želio riješiti u suradnji s krajiškim vlastima, Ugarski se oslanjao na županijske činovnike. Oba su pokušaja završili neuspjehom, jer se u praksi migracija kmetova, unatoč postojećim mehanizmima, nije mogla spriječiti, kontrolirati ni zaustaviti.

Transmigracijski popis Šomođske županije, koji je najvjerojatnije nastao 1717. i 1718. godine, zabilježio je odseljavanja kmetova s njezina područja na područja susjednih ugarskih županija, ali i Hrvatske. Dok su se na području Ugarske većinom naselili na opustjele južne prekodunavske posjede Esterházyjevih, zbog ostvarivanja različitih povlastica, na području Hrvatske okrenuli su se prema Podravini, točnije naselili su područje Varaždinskoga generalata i Križevačke županije. Premda popis ne donosi razloge preseljavanja kmetova, ipak se i u tom pogledu mogu donijeti neki zaključci. Prvi uzrok je geografska udaljenost, jer je riječ o pograničnom području: Šomođsku županiju, Varaždinski generalat i Križevačku županiju razdvajala je samo Drava. Drugi se može tumačiti već postojećom migracijskom rutom između spomenutih područja od kraja 16. stoljeća. Nadalje, nakon potpisivanja Karlovačkoga mira, navedeno je područje prestalo biti pogranično s Osmanskim Carstvom, što je dovelo do stabilizacije i početka razvoja gospodarske aktivnosti. U Vojnoj krajini, u odnosu na civilna područja, nisu vrijedili feudalni odnosi, a stanovnici su imali slobodan status te su dobivali zemlju u zamjenu za zemljišni posjed. Na području Križevačke županije, kmetovi su većinom naselili ona sela čije je stanovništvo od druge polovice 17. stoljeća posjedovalo slobodnjački status.

Prilog 1. Popis preseljenih šomodskih kmetova na područje današnje Hrvatske s pripadajućim podatcima u transmigracijskom popisu⁷⁷

Ime sela iz kojeg se iseljava u popisu	Ime sela danas	Ime i prezime kmeta kućedomačina	Broj preseljenih osoba	Ime mjesta preseljenja u popisu	Ime mjesta danas
Almamellék	Almamellék (hrv. Mamelik)	Michael Gazda	2	Csepelocz	Čepelovec
Babolcsa	Babócsa (hrv. Bobovec)	Gaspaparus Tomasics	4	Dörnye	Drnje
Babolcsa	Babócsa (hrv. Bobovec)	Georgius Csezika	1	Dörnye	Drnje
Babolcsa	Babócsa (hrv. Bobovec)	Mathias Mihalecz	1	Virje	Virje
Babolcsa	Babócsa (hrv. Bobovec)	Petrus Petrás	1	Mind Szent	Sesvete
Babolcsa	Babócsa (hrv. Bobovec)	Georgius Zadravec	1	Otrovanecz	Otrovanec
Babolcsa	Babócsa (hrv. Bobovec)	Johannes Haranya	4	Virovitcze	Virovitica
Barcs	Babócsa (hrv. Bobovec)	Johannes Gersics	1	Mind Szent	Sesvete
Barcs	Babócsa (hrv. Bobovec)	Marius Gadanez	1	Mind Szent	Sesvete
Barcs	Barcs (hrv. Barča)	Elias Szentes	1	Mind Szent	Sesvete

⁷⁷ MNL SML Összeírások, Ö 139, Ö 141.

Belezna	Belezna	Nicolaus Horváth	1	Dörnye	Drnje
Berzencze	Berzence (hrv. Brežnjica)	Martinus Csorek	1	Molva	Molve
Berzencze	Berzence (hrv. Brežnjica)	Andreas Varga	1	Szigethecz	Sigetec
Boda	Boda	Marcus Salamon	3	Heresznye	Rasinja
Boda	Boda	Lucas Cserkocz	3	Heresznye	Rasinja
Boda	Boda	Petrus Kovács	1	Heresznye	Rasinja
Bűrüs	Bűrüs (hrv. Biriš)	Stephanus Toth	2	Laskó	Lug
Bűrüs	Bűrüs (hrv. Biriš)	Andreas Dankos	1	Laskó	Lug
Bussák	Bussák	Georgius Shávelj	1	Petrianecz	Petrijanec
Csokonya	Csokonyavisonta	Georgius Dernyanics	1	x	x
Csokonya	Csokonyavisonta	Georgius Pörsöny	1	Sz. Györgyvár	Đurdevac
Csokonya	Csokonyavisonta	Michael Toth	1	Sz. Györgyvár	Đurdevac
Csokonya	Csokonyavisonta	Josephus Horváth	1	x	x
Csurgó	Csurgó (hrv. Čurguj)	Nicolaus Horváth	1	Dörnye	Drnje
Csurgó	Csurgó (hrv. Čurguj)	Gregorius Kallecz	1	Dörnye	Drnje
Csurgó	Csurgó (hrv. Čurguj)	Georgius Néma	1	Dörnye	Drnje

Csurgó	Csurgó (hrv. Čurguj)	Nicolaus Csordás	1	Virje	Virje
Darán	Darány (hrv. Daranj)	Georgius Thott	1	x	x
Gyékenyes	Gyékenyes (hrv. Đikeniš)	Martinus Mulvai	1	Mulva	Molve
Gyékenyes	Gyékenyes (hrv. Đikeniš)	Joannes Gerencsér	1	Mulva	Molve
Gyékenyes	Gyékenyes (hrv. Đikeniš)	Matthias Badó	1	Mulva	Molve
Gyékenyes	Gyékenyes (hrv. Đikeniš)	Nicolaus Horváth	1	Mulva	Molve
Iháros	Iharos	Joannes Marton	1	Croatia	Hrvatska
Iháros	Iharos	Joannes Poroghi	1	x	x
Karád	Karád (hrv. Karadin)	Michael Ergelia	2	Bodrogh	Budrovec
Lakocsa	Lakócsa (hrv. Lukovišće)	Martinus Bardik	1	Vaska	Vaška
Lakocsa	Lakócsa (hrv. Lukovišće)	Stephanus Bencze	2	Vaska	Vaška
Lakocsa	Lakócsa (hrv. Lukovišće)	Gregorius Horváth	1	Vaska	Vaška
Lakocsa	Lakócsa (hrv. Lukovišće)	Jacobus Fucskár	1	Vaska	Vaška
Miháld	Miháld	Matthias Szetovics	1	Torsics	Torčec
Nikla	Nikla	Michael Horváth	1	Peterancz	Peteranec

Osztopán	Osztopán	Michael Sinkó	1	Szczellavicza	?
Peterhida	Péterhida (hrv. Petrida)	Georgius Szabó	1	Otrovanecz	Otrovanec
Porogh	Porrog	Franciscus Gáll	1	Dörnye	Drnje
Potony	Potony (hrv. Potonja)	Joannes Bosó	1	x	x
Potony	Potony (hrv. Potonja) Szuliman	Joannes Posta	1	x	x
Szuliman	(hrv. Suliman)	Georgius Gyetekovics	2	Gyelekocz	Đelekovec
Tarany	Tarany	Laurentius Bollovecz	1	Croatia	Hrvatska
Thoth Sz. Páll	danus dio mjestasomogysszentpál	Petrus Fekete	1	Verőcze	Virovitica
Thoth Sz. Páll	danus dio mjestasomogysszentpál	Nicolaus Simon	1	Verőcze	Virovitica
Várad	Várad	Stephanus Tamás	2	Laskó	Lug
Várad	Várad	Stephanus Gyenisse	1	Laskó	Lug
Varjaskér	danus dio mjestasomogysszentpál	Nicolaus Bula	2	Verőcze	Virovitica
Varjaskér	danus dio mjestasomogysszentpál	Joannes Hoclovics	2	Szigecke	Sigetec
Zádor	Zádor	Stephanus Kovács	1	x	x

Popis izvora i literature

Neobjavljeni izvori

Arhiv Šomođske županije Mađarskog nacionalnog arhiva:

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (MNL SML) IV. 1. h. Somogy Vármegye Nemesi Közgyűlése és Albizottsága iratai. Összeírások (Conscriptiones), Ö 139, Ö 141.

Arhiv Tolnanske županije Mađarskog nacionalnog arhiva:

Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára (MNL TML) IV. 1. d. Tolna Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Összeírások, Ö 275.

Objavljeni izvori

1657–1740. évi törvényczikkek, Corpus Juris Hungarici, Magyar törvénytár 1000–1895. (Budapest, 1900)

Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća. Đurđevačka pukovnija, ur. Mirko Valentić, Milan Kruhek i Alexander Buczynski (Zagreb, 2003)

Pesty, Frigyes, *Somogy vármegye helynévtára*, Fontes Comitatus Simighiensis 1 (Kaposvár, 2001)

Literatura

Ács, Zoltán, *A harmadik honalapítás* (Budapest, 1987)

Adamček, Josip, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća* (Zagreb, 1980)

Adamček, Josip, *Bune i otpori: Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću* (Zagreb, 1987).

Adriányi, Gabriel, *Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns*, Studia Hungarica 30 (München, 1986)

Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1. i 2. sv. (Zagreb, 1997)

Andrásfalvy, Bertalan, „Nyugat-baranyai német telepések történeti-néprajzi kérdései a levéltári források tükrében“. u: *Együtt élő népek – eltérő értékrendek. Andrásfalvy Bertalan válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai*, Studia Ethnologica Hungarica XIV. (Budapest–Pécs, 2011)

Buczynski, Alexander, *Pa to su samo Hrvati!: građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine* (Zagreb, 2011)

Cerić, Lidija, „Varaždinski generalat u službi apsolutističkih težnji Bečkog dvora“, *Povijesni prilozi* 28 (2009), br. 36, 109-126.

Cik, Nikola, *Ekohistorija Đurđevca i Virja u drugoj polovini 18. stoljeća* (Đurđevac, 2015)

Cofek Danijela; Štefanec, Nataša, „Vojnokrajiške institucije u praksi: Slavonska krajina 1578. godine“, *Podravina* 10 (2011), br. 19.

Csapodi, Csaba, „A falu élete“, u: *Barokk és felvilágosodás. Magyar művelődéstörténet*, ur. Imre Wellmann, 4. sv. (Budapest, 1941)

- Drago Roksandić, *Vojna Hrvatska = La Croatie militaire: krajiško društvo u Francuskom Carstvu* (Zagreb, 1988)
- Fedor Moačanin, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, prir. Nataša Štefanec (Zagreb, 2016)
- Gőzsy, Zoltán, „A katolikus egyházi struktúra újra- és újjáalakításának kérdései Magyarország déli egyházmegyéiben az 1710-es években”, *Egyháztörténeti Szemle* 3 (2000), 9-25.
- Gőzsy, Zoltán, „Dél-dunántúli vármegyék közötti népességmozgás az 1710-es években Somogy vármegye transzmigrációs összeírása alapján“, u: *Somogy megye múltjából*, Levéltári évkönyv 50-52, ur. Balázs Récsei (Kaposvár, 2022), 7-20.
- Gőzsy, Zoltán, „Konsolidierung der Kircheninstitution in Südtransdanubien nach der Osmanenzeit“, u: *Ein Raum im Wandel. Die osmanisch-habsburgische Grenzregion vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, ur. Szabolcs Varga i Norbert Spannenberger (Stuttgart, 2014), 197-214.
- Kaser, Karl, *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754. – 1881.)*, 2. sv. (Zagreb, 1997),
- Kaser, Karl, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545. – 1754.)*, 1. sv. (Zagreb, 1997)
- Katus, László, *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711-1914* (Pécs, 2009)
- Katušić, Maja, „Pregled političkih zbivanja“, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralić (Zagreb, 2013)
- Kuenzl, Rudolf, *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pukovnije* (Bjelovar, 2008)
- Marczali, Henrik, *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig (1711–1815)*, *A Magyar Nemzet története*, 8. sv. (Budapest, 1898)
- Máté, Gábor, „Döbrököz szabadosai és a község benépesítése a Rákóczi-szabadságharc után“, *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXXVII* (2015)
- Mažuran, Ive, *Osnivanje vojne granice u Slavoniji 1702. godine* (Osijek, 2005).
- Moačanin, Fedor, „Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787“, u: *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*, prir. Dragutin Pavličević (Zagreb, 1984)
- Papp, Klára, „Jobbágyi szolgáltatások a XVIII. századi Bihar megyében. Bihar megye parasztsága a XVIII. században“, *III. vármegye Magyar Történeti Tanulmányok XX* (1987)
- Peters, Stefan Marc, „Varaždinska vojna krajina – poseban razvoj jedne mikroregije u Podravini“, *Podravina* 3 (2004), br. 6.
- Petrić, Hrvoje, „Doba obnove na granici s Osmanskim Carstvom – 17. stoljeće“, u: *Općina Đelekovec. Povijesno-zemljopisna monografija*, ur. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić (Đelekovec, 2008)
- Petrić, Hrvoje, „O nekim aspektima odnosa gospodarstva, ljudi i okoliša u sjevernom dijelu Križevačke županije i Varaždinskog generalata (u Podravini) tijekom 17. stoljeća“, *Podravina* 6 (2007), br. 11, 64-65.
- Petrić, Hrvoje, „O preseljavanju „odbjeglih kmetova“ u Varaždinski generalat. Prilog poznavanju ranonovovjekovnih migracija na dijelu prostora današnje sjeverozapadne Hrvatske“, *Historia Varasdiensis* 1 (2011), 55-86.

- Petrić, Hrvoje, „Pokušaj rekonstrukcije ukupnoga broja stanovnika Varaždinskoga generalata i Križevačke županije od kraja 16. do početka 18. stoljeća“, *Podravina* 10 (2011), br. 19, 51-52.
- Petrić, Hrvoje, „Popis kućedomačina (obveznika podavanja župnicima) u Komarničkom arhiđakonatu 1659. godine“, *Podravina* 9 (2010), br. 17, 166-185.
- Petrić, Hrvoje, „Prilog poznavanju etnokonfesionalnih promjena u Podravini u XVII. stoljeću“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 18 (2007), 277-300.
- Petrić, Hrvoje, „Prilozi poznavanju nastanka sela i razvoja stanovništva Molva u ranom novom vijeku“, u: *Molve. Ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju*, ur. Mario Kolar i Hrvoje Petrić (Molve, 2010)
- Petrić, Hrvoje, „Trgovišta i stupanj urbanizacije u Slavonskoj krajini (Varaždinskom generalatu) i Križevačkoj županiji u 17. stoljeću“, *Podravina* VIII (2009), br. 15.
- Petrić, Hrvoje, *Općina i župa Drnje: Povijesno-demografska monografija* (Drnje, 2000)
- Petrić, Hrvoje, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* (Samobor-Zagreb, 2012)
- Roksandić, Drago, *Triplex Confinium* (Zagreb, 2003)
- Roth, Franz Otto, „Značaj i funkcija Varaždina za osiguravanje jugo-istočne Štajerske“, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin* 4 (1979), 27-38.
- Rothenberg, Gunther Erich, *Vojna granica u Hrvatskoj 1522-1881*, prev. Gojko Mišković (Zagreb, 2022)
- Szekfű, Gyula, *Magyar történet*, 4. sv. (Budapest, 1935)
- Szilágyi, Sándor, „Az újratelepülő Tolna megye 1710–1720.“, u: *Tanulmányok Tolna megye történetéből X.*, ur. János K. Balog (Szekszárd, 1983), 33-168.
- Szita, László, *Somogy megyei nemzetiségek településtörténete a XVIII–XIX. században*, *Somogyi Almanach* 52 (Kaposvár, 1993)
- Štefanec, Nataša, „Slavonska i petrinjska krajina (Varaždinski generalat) u 17. stoljeću: teritorijalni ustroj, uprava, brojno stanje i rodovi vojske“, *Povijesni prilozi* 41 (2022), br. 62.
- Štefanec, Nataša, *Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u obrani i politici* (Zagreb, 2011)
- Valentić, Mirko, „Skica za neistražene teme Đurđevačke pukovnije“, u: *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća. Đurđevačka pukovnja*, ur. Mirko Valentić, Milan Kruhek i Alexander Buczyinski (Zagreb, 2003)
- Valentić, Mirko, *Vojna krajina i pitanja njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*. (Zagreb, 1981)
- Vojna krajina u suvremenoj historiografiji*, ur. Drago Roksandić i Vedran Muić (Zagreb, 2021)
- Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave*, prir. Dragutin Pavličević (Zagreb, 1984)
- Wellmann, Imre, „Magyarország népességének fejlődése a 18. században“, u: *Magyarország története 1686–1790.*, 1. sv., gl. ur. Győző Ember i Gusztáv Heckenast (Budapest, 1989)

Summary

MIGRATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY BETWEEN SOUTHERN TRANSDANUBIA AND THE CROATIAN LANDS

The period after the liberation from Ottoman rule was characterized by various processes, among which during the first decades of the 18th century, the most intense were the migrations of serfs, who, in this new situation and with the change in property relations strove to improve their economic and legal status and attain better living conditions. Mass migrations of dependent serfs had negative effects on the landlords, whom they had left or escaped from, because the landlords were losing a populace fit for labour, and the areas to which they migrated were revitalized thanks to this influx. The migrations and the exodus of serfs equally affected the Croatian and the Hungarian territory; although they were dissimilar as concerns time, the reactions were the same: to try to prevent or stop them through parliamentary regulations and provisions. While the Croatian Parliament strove to solve the migration issue through cooperation with the Krajina authorities, the Hungarians relied on the County officials. Both attempts failed because in practice the migrations of serfs, despite the existing mechanisms, could not be prevented, controlled or stopped.

The transmigration census of the Somogy County, which was probably conducted in 1717 and 1718, provides data on the migrations of serfs from this territory to the territories of adjacent Hungarian counties, as well as to Croatia. While in the territory of Hungary most of them settled in the depopulated estates of the Esterházy in southern Transdanubia in order to acquire various privileges, in Croatia they settled in Podravina, precisely in the territory of the Varaždin Generalate and Križevci County. However, although the census provides no data on the causes of the migrations of serfs, certain conclusions can be drawn. The first cause was the geographical distance given that it concerned the border area: the Somogy County, the Varaždin Generalate and the Križevci County were divided by the Drava River. The second cause can be ascribed to the already existing migration route between the aforementioned areas up to the late 16th century. In addition, after the Treaty of Karlowitz had been signed, this area was no longer the border area with the Ottoman Empire, which led to the stabilization and the beginning of the development of economic activities. Within the Military Frontier, unlike in civil areas, feudal relations did not apply and the inhabitants enjoyed free status and obtained land in exchange for properties. In the territory of Križevci County the majority of serfs settled in villages where the inhabitants had enjoyed free status since the second half of the 17th century.

Key words: transmigration, serfs, Somogy County, Croatia, 18th century

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakti:

dr. habil. Zoltán Gózszy
Sveučilište u Pečuhu, Institut za povijest
Ifjúság útja 6., H-7624 Pécs, Mađarska
email: gozsy.zoltan@pte.hu

dr. sc. Eldina Lovas
Hrvatski institut za povijest, Podružnica za
povijest Slavonije, Srijema i Baranje
A. Starčevića 8, 35 000 Slavonski Brod
email: eldina.lovas@gmail.com